

Makale Bilgisi: Özkurt, C. (2025). Sosyal Teorinin Epistemik Doğum Sancıları: Klasik Sosyolojide Yöntem Nosyonu, Güç İlişkileri Pratiği ve Tarihsel Bir Faillik Olarak İnsansal Etki, DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:12, Sayı:1, ss.133-155	Article Info: Özkurt, C. (2025). Epistemic Birth Pains of Social Theory: The Notion of Method in Classical Sociology, The Practice of Power Relations and Human Influence as a Historical Agency, DEU Journal of Humanities, Volume:12, Issue:1, pp.133-155
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
DOI: 10.69878/deuefad.1535652	DOI: 10.69878/deuefad.1535652
Gönderildiği Tarih: 19.08.2024	Date Submitted: 19.08.2024
Kabul Edildiği Tarih: 27.12.2024	Date Accepted: 27.12.2024

SOSYAL TEORİNİN EPİSTEMİK DOĞUM SANCILARI: KLASİK SOSYOLOJİDE YÖNTEM NOSYONU, GÜÇ İLİŞKİLERİ PRATİĞİ VE TARİHSEL BİR FAİLLİK OLARAK İNSANSAL ETKİ

Cem Özkurt*

ÖZ

Bu makale, klasik sosyologların anladığı biçimiyle, modern toplumun nasıl ortaya çıktığı ve nasıl yapılaştığı sorunsalını, sosyoloji kuramının sunduğu olanaklar çerçevesinde teorik olarak tartışmaya açmaktadır. Bu eksende, 19. Yüzyıl sosyolojisinin gündemini belirleyen ve klasik sosyologların kuramsal yaklaşım ve kavramsal çerçevelerine yön veren belirli tutarlılıklar ve ortaklaşmalar dikkat çekicidir. Bu ortaklaşmaları, toplumun hangi yönetsel kurallarla ele alındığı, toplumsallığı oluşturan dinamiklerin neler olduğu ve toplumla ilişkisinde insan sorunsalı çerçevesinde yapılan tartışmalar olarak özetlemek olanaklıdır. Bu çalışma, bu sorunsal setlerinin üç eksende analiz etmeyi amaçlamaktadır. Eksenlerden ilki, klasik sosyologların toplumsal dinamikleri hangi bağlamlarda ele aldıkları ve toplumu kendi başına bir inceleme nesnesi olarak nasıl gördükleri sorunsalıdır. Klasik sosyologlar, sosyal felsefesinin yarı sosyolojik analiz biçimlerinden sıyrılarak toplumu saf sosyolojik fikirler ve kavramlar çerçevesinde nasıl kurgulamışlardır? İkinci eksen, toplumsal insanın gücün denetimiyle ilişkisinde nasıl ele alındığıdır. Klasik sosyologlar, işbölümü, bürokrasi, kapitalizm, ulus-devlet gibi nosyonları tartışırken, modern toplumun çatışkılarını nasıl betimlemişlerdir? Üçüncü eksen ise, klasik sosyologların modern toplumun tinsel doğasıyla nesnel yapılaşması arasındaki hem gerilim alanlarını hem de tutarlılık çizgilerini, ekonomi ve siyaset gibi iki makro yapılaşmayla bağlantısında açıklama girişimlerini tartışmaya açmaktadır.

* Doç. Dr., Trabzon Üniversitesi, cemozkurt@trabzon.edu.tr. ORCID: 0000-0003-1438-6517

Anahtar Sözcükler: Klasik Sosyoloji, Yöntem, Toplumsallık, Güç İlişkileri, Tarihsel Özne

EPISTEMIC BIRTH PAINS OF SOCIAL THEORY: THE NOTION OF METHOD IN CLASSICAL SOCIOLOGY, THE PRACTICE OF POWER RELATIONS AND HUMAN INFLUENCE AS A HISTORICAL AGENCY

ABSTRACT

This article theoretically discusses the problem of how modern society emerged and how it was structured, as understood by classical sociologists, within the framework of the possibilities offered by sociological theory. In this axis, certain consistencies and commonalities that determined the agenda of sociology in the 19th century and guided the theoretical approaches and conceptual frameworks of classical sociologists are striking. It is possible to summarize these commonalities as the methodological rules with which society was addressed, the dynamics that constituted sociality, and the discussions held within the framework of the human problem in its relationship with society. This study aims to analyze these sets of problems on three axes. The first of the axes is the problem of in which contexts classical sociologists addressed social dynamics and how they viewed society as an object of study in itself. How did classical sociologists construct society within the framework of pure sociological ideas and concepts, breaking away from the semi-sociological analysis forms of social philosophy? The second axis is how social man was addressed in his relationship with the control of power. How did classical sociologists describe the conflicts of modern society when discussing notions such as division of labor, bureaucracy, capitalism, and the nation-state? The third axis opens up discussions on the attempts of classical sociologists to explain both the areas of tension and the lines of consistency between the spiritual nature of modern society and its objective structuring, in relation to two macro structures such as economy and politics.

Keywords: Classical Sociology, Method, Sociality, Power Relations, Historical Subject

1. GİRİŞ

Klasik sosyolojinin gündem belirleyici kuramları, toplumun kuruluşu üzerine kavramsal analize giriştiklerinde, teorik yönelime alt yapı sağlayan bir sosyal felsefe geleneğine sahipti. Bu gelenek, aktif öznenin tarihsel failliğini öne çıkaran hümanist tarihsiciliğe, doğa bilimlerinin yöntemleriyle toplumun incelenebileceği tezine ve toplumsal dünyanın bilimsel olarak kavranabileceğini iddia eden eleştirel rasyonalizme dayanmaktaydı (Swingewood, 2010, s. 30,31). Klasik sosyoloji bu üç dayanakla ilişkili, üç eksendeki kurucu sorunsallaştırmasını geliştirmeyi başardı. Bu eksenlerden ilki, toplumu müstakil olarak inceleyerek toplumsallığın kendiliğinden doğasını keşfetmektir. İkincisi, bireyi gücün denetimiyle, toplumsal olarak inşa

olmuş iktidar alanlarıyla ilişkisinde ele almaktı. Üçüncü eksen ise, modern toplumun tinsel doğasının ve nesnel yapılaşmasının diyalektiğini ekonomi ve siyaset gibi iki makro yapılaşmayla bağlantısında açıklama eğilimiydi.

Bu yönlü çabalardan ilkinin sergileyen Comte'un kuramsal girişiminin dikkate değer yönü, toplumu bir özgünlük olarak incelemeyi, "insanlığın hem geçmişteki gelişmesini hem de gelecekteki seyrini öngörerek toplumun natüralist bir bilimini yaratmaya" (Coser, 2011, s. 22) çalışmasıydı. Comte, toplumu yönlendiren evrensel kanunları keşfettiğimizde, kendi kaderimizi şekillendireceğimize (Giddens, 2013, s. 19) ve tüm insanlık için mutlak ve geçerli tek toplum tipine ulaşabileceğimizi umuyordu (Aron, 2014, s. 61). Comte'un analizi şu yöndeydi: Bütün toplumsal fenomenler değişmez biçimde yasaların denetimindedir ve bu yasalar bilinir hale geldiğinde, insanlık kaçınılmaz olarak bu yasalara boyun eğecektir ve böylece bilimin toplumsal denetimi olanaklı hale gelecektir. Bireyler doğa yasalarının mutlaklığı karşısında rasyonel bir boyun eğiş sergileyecektir ve bilimden öngörü, öngöründen eylem çıkacaktır (Swingewood, 2010, s. 48,49).

Comte (2001, s.32)' un geleceği öngörme motivasyonu, tarihi yasalara indirgeyerek açıklama eğilimini güçlendirmiştir. İnsanlık tarihine baktığında, "insan zihninin düzenli bir şekilde teolojik (kurgul hal), metafizik (cisimleşmemiş soyut hal) ve bilimsel (pozitif hal) olarak ilerlediğini" görmüştür. Comte, ilerlemenin son evresi pozitif aşamada geçiş dönemi sancıları tespit etmiştir. Çağdaş toplum bunalım içindedir ve bunalımı tetikleyen neden, geleneksel toplumla modern toplum arasındaki gerilimdir (Aron, 2014, s. 62). Comte'ye göre (Aron, 2014, s. 65), bunalımdan çıkmanın tek yolu, yeni bir bilimler nosyonu ortaya koymaya çalışmaktır. Bu nosyon, metafizik çağdan pozitif çağa geçişi olanaklı kılacaktır. Pratik bakımdan ise, üç hal yasası ve bilimlerin sınıflandırması, aklın pozitif hale gelişini sağlayacaktır (2014, s. 63). Comte, (2001, s. 33) olası riskleri öngörerek, pozitif hal aşamasında insanlığı epistemolojik bakımdan uyarmıştır: İnsan zihni mutlak kavramlara ulaşmanın imkânsızlığını kabul etmeli ve evrenin başı ya da sonuyla ilgili mülahazalara girmeden, iyi düzenlenmiş bir akılla ve gözlem aracılığıyla fenomenlerin gerçek yasalarını keşfetmeye çalışmalıdır. Comte'a göre (2001, s. 43), fenomenlerin bilimsel keşfi, pozitif felsefenin kurulmasıyla olanaklıdır. Sosyal fiziğin inşasıyla aklın bilimselleşmesi tamamlanmış olacaktır.

Durkheim'ın yaklaşımı ise nesnellik arayışı bakımından Comte'a benzese de toplumsal ilişkileri ele alış tarzı açısından toplumsallığın özgül ağırlığını öne çıkarmaktadır. Durkheim, (1994, s. 18) varlıkların esası hakkında hiçbir metafizik kavram ve spekülasyon içermeden, bir fizikçinin ve kimyacının zihinsel tavrını sosyoloğun da takınarak toplumsal alanın bilimsel bilgisinin elde edilebileceğine inanır. Durkheim, (1994, s. 15) toplumsal alana nesnel olarak yaklaşmış, ama bunların maddi şeyler değil de maddi şeyler

kadar şeyssel olduklarının altını çizmiştir. Toplumsal gerçeklikle, maddesel/nesnel dünyayı bir inceleme nesnesi olarak türdeş algılamıştır. Durkheim, sosyolojinin yöntemi açısından nesnellik arayışını, toplumsal olguların ve toplumsallığın maddi şeyler olmadığı ve hatta onların *sui generis* (kendine özgü) oldukları tezine dayandırmıştır. Topluluğun bireylerde farklı biçimde yapılaşmış örüntülerini anlamak gerektiğini ileri sürmüştür. Bu kavrayışı güçlendirmek bakımından toplumu bir kendilik olarak toplumsal olgularda izlemiştir.

Durkheim’a göre, toplumsal olgular, diğer fenomenlerden ayrışık bir konum alırlar çünkü tasavvurlardan ve sembolik anlamlardan ibarettirler. Bunlar, kardeşlik, eşlik, yurttaşlık gibi bireyleri kuşatan ve varlığını dayatan duyuş ve düşünüş tarzlarıdır. Kolektivite tarafından kompoze edilen bu güçler, fikirlerimizi ve eğilimlerimizi oluşturur. Durkheim, (1994, s. 49) bu ekseninde, toplumsal olguyu, birey üzerinde inşa edici güce sahip ve bireyi kuşatan sosyal örüntüler olarak betimler. Durkheim, sosyolojinin yöntemi üzerine derinlemesine açıklamalarını yaptığı “Sosyolojik Yöntemin Kuralları”nın ikinci bölümü olan “Toplumsal olguların gözlemlenmesine ilişkin kurallar” kısmında sosyolojik refleksiyonun imkânlarını zorlar ve toplumsal olguları keşfetmeye yönelik ilkelerini ayrıntılandırır.

Durkheim’a göre, insanlık dünyasal ortamda, kendine göre düzenlediği fikirler ve nosyonlar yaratmadan yaşayamaz. Ancak, toplumsal gerçekliği incelerken, gerçekliğin bizzat kendisinden ziyade, bu fikir ve nosyonlar gölgeleyiciler olarak öne çıkar. Bu nosyon ve fikirler, toplumsal fenomenlerin olduğu haliyle bilinmesinin önündeki engel konumundadır. Bu engelden sıyrılma için “bu fenomenleri tahayyül eden öznelardan ayırıp, kendi nesnellikleri içinde ele almak gerekir” (1994, s. 87). Durkheim’ın altını çizdiği bir diğer bağlam, sosyal araştırmaya girişen sosyoloğun “bütün ön nosyonları” sistematik biçimde tavsife etmesi gerektiği bilmesidir. Sosyolog, araştırmalarının konusunu belirlerken ya da ispata girişirken, bilim dışı olarak üretilmiş kavramları kullanmamalı ve sahte empirik yönlendirmelerden kaçınmalıdır.

Bilimden uzaklaşma tavrının, yaygın olarak gözlemlendiği mecralardan biri de toplumsal olguları analiz ederken duyguların işe karışmasıdır. Siyasal/dinsel inançlarımız ve ahlaki yapıp etmelerimiz duygulanımlarımızı biçimlendirir. Bu fikirler yüreğimizde öylesine yer eder ve otorite kazanırlar ki, onları sarsacak ve yerinden edebilecek her düşünce düşmanca muamele görür. Durkheim’a göre (1994, s. 71-74) bu eğilimlerin ve tutumların hepsi mistik doktrinler kategorisidir ve reddedilmelidir. Durkheim, (1994, s. 74,75) incelemesine sosyolojinin toplumsal olguları ne tarzda ele alması gerektiği sorunsalıyla devam eder. Araştırmacının ilk işi ele aldığı şeyleri tanımlamak olmalıdır. İkincisi, araştırmanın nesnesi olarak önceden tanımlanmış olguları araştırmaya dâhil etmektir. Üçüncü olarak,

duyumlara ve olgulara dayanmayan kavramları terk etmek ve toplumsal olguların herhangi bir kesiti araştırıldığında, bu olguları bireysel tezahürlerden bağımsız olarak ele almaktır (1994, s. 85,87).

Simmel (2013, 55-57) 'in katkısı ise kültür kavramına yüklediği özel anlamla ilişkilidir. Kendi anlam ağında inşa olan bir yaratı olarak insan kültür eksenli gerilim ve çatışmalarla biçimlenir. Kent yaşantısı gerilimin merkez üssüdür çünkü nesnel kültür ancak kentsel ilişkilerde gelişir. Nesnel kültür, para ilişkilerinin belirlediği sosyal iletişim ağında, bireyleri ve öznelliklerini fiyatı nedir? sorusuna indirger. Öznel kültür, nesnel kültür tarafından baskı altına alınır. Bireyler, kendiliklerini temsil eden öznel kültürün bastırılmasına direnseler de sonuç vermez. Nesnel kültür bilim, sanat, eğitim gibi kurumsallıklarla bireyleri dönüştürür ve kent yaşantısının gerekliliklerini bir zorunluluk olarak benimsetir.

Weber'in özgün yönü ise, toplumsal davranışın gelişimi ve etkilerini açıklamak için yorumlayıcı anlamayı (Verstehen) önermesidir (Coser, 2011, s. 204). Weber'e göre, tarihte ve toplumda bütünsel bir anlam ve öz aramaya gerek yoktur; ortada olan şey, anlamlandıran toplumsal eylemin akış halinde ve sürekli olarak dalgalanan kültürüdür (Swingewood, 2010, s. 155). Tarihin kolektif bir anlamı olmadığı gibi, toplumsal failerin belirli hedeflere ulaşmaya çalıştıkları insani bağlamlardan söz edilebilir (2010, s. 153). Toplumsal eylem kesinlikten ziyade, olumsal bir vaziyet sergiler çünkü toplumsal ilişkilerin biricik doğası, beklenen eylem yönünden sapma olasılığını artırır.

Weber, bu sapmaların ortaya çıkaracağı anlam karmaşasını gidermek amacıyla "ideal tip" kavramını gündeme getirmiştir. İdeal tip, toplumsal araştırmalarda, failerin belirli bir eylem yönünü izlemekle ilişkilidir (2010, s. 156). Gerçekliğin belirli boyutlarının tek yönlü abartılmasıdır ve bu boyutlar gerçekliğin kendisiyle karşılaştırılır (Giddens, 2013, s. 81). Weber, toplumsal eylemi ideal olarak tipleştirdiği birçok formun dışında, özellikle iki formu öne çıkarır. İlki, davranış tipleri sınıflamasıdır; ikincisi ise otorite tipleri nosyonudur. Weber, dört davranış tipi ayrımından söz etmiştir: "Amaçla ilişkili akılcı davranış, değerle ilişkili akılcı davranış, duygusal davranış ve geleneksel davranış" (Aron, 2014, s.354-355). Amaçla ilişkili akılcı davranış, aktörlerin amaçlarını açıkça tasarlaması ve bu amaçlara ulaşmak için araçları düzenlemesidir. Değerle ilişkili akılcı davranış ise davranışın bir pratik kaygı ve dışsal beklentinin dışında; onur, saygınlık ve şeref gibi içsel dünyalardaki değer bağlamlarıyla gerçekleşmesidir. Üçüncü davranış tipi, duygusal davranıştır, öznenin kişilik ve karakter özelliklerinin belirlediği eylem tipidir. Burada davranış ne amaçsal bir yönelime sahiptir ne de bir değerler sisteminden oluşur, aktörlerin duygusal tepkileriyle tanımlanır. Son olarak geleneksel davranış, alışkanlıklar ve adetler ekseninde biçimlenen eylem tipleridir (Aron, 2014, s. 354,355).

Weber, sosyolojiyi toplumsal davranışı keşfetmeye çalışan bir bilim olarak gördüğü için aktörlerin davranışlara yüklediği anlamları, öznel anlamın inşa olduğu dayanak olarak görür. Weber'in "öznel anlamlar" nosyonunun önemli bir parçası da iktidar analizidir. Weber'e göre, öznelerin toplumsal gerçekliği nasıl algılayacakları ve ne hissedecekleri, iktidar koşullarında ya da güç ilişkileri ağında belirlenmektedir. İnsanlar, iktidar hakkında otomatik otorite imgeleri ve belirli biçimlere bürünen düşünceler üretmektedir ve bunlar aslında iktidardakileri otorite olarak tahayyül etmekten başka bir şey değildir (Sennett, 2021, s. 33). Weber, "otorite tipleri" olarak kavramsallaştırdığı bu nosyonunu, otorite-meşruiyet diyalektiği biçiminde kurgulamıştır ve kategorik olarak üçe ayırmıştır. İlki, modern toplumun hiyerarşik ilişkilerinin özgün yönlerini içeren "rasyonel-yasal" otoritedir. İkincisi, modern öncesi toplumlarda ve kadim geleneğin kutsallığına gönderme yapan "geleneksel otorite" ve sonuncusu ise liderin öngörüsüne, cesaretine, aklına ve sezgilerine bağlılığa ve çekiciliğe atıfta bulunan "karizmatik otorite" dir (Coser, 2011, s. 209).

Weber'in amaçla ilişkili akılcı davranış ve rasyonel-yasal otorite nosyonları, modern toplumun rasyonalizasyonunun bireylerin zihin dünyalarındaki ve eylem pratiklerindeki yönelimleri göstermesi bakımından önemlidir. Weber, sosyal tarihe kolektif bir anlam yüklememiş ve siyasal bir öz atfetmemiştir. Buna karşılık, Marx, tüm toplumsal tarihsel sürecin, egemenler ve egemenlik altına alınanlar; tahakküm edenler ve tahakküm edilenler biçiminde cereyan eden bir sınıf savaşımı tarihi olduğunun altını çizmiştir. Marx, belli bir çağda cereyan eden sınıf savaşımının, o çağa ruhunu veren mülkiyet rejiminin ve üretim yapısının kaçınılmaz sonucu olduğu teziyle de ekonomik rejimin son tahlilde siyasal biçimlenmeler üzerindeki baskınlığına işaret etmiştir.

Marx, bu yolla, toplumun sosyo-ekonomik açıdan analizinde tarihdışı yorumu ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu yorumu güçlendirmek bakımından üç eksenle cereyan eden bir sosyolojik refleksiyon ortaya atmıştır: Tarihsel materyalizm, sömürü nosyonu ve devrimci praxis anlayışı. Tarihsel materyalizmin bir kavram olarak temel çıkış noktası, insanlık tarihinin büyük inşacılarının kendi geçim araçlarını yaratan ve kendi maddi yaşamını sürdürerek üretim faaliyetinde bulunan "yapan insan" olduğu tezine dayanır. Bir fail ve dönüştürücü özne olarak insan pratiği, doğayla ilişkisinde sadece geçim ve yaşam olanaklarını yaratmaz; aynı zamanda işbölümü, üretim teknolojisi, değişim usulleri, emek değerlemesi ve mülkiyet rejimleri gibi sistematiğe yaratır. Buna uygun biçimde üretici güçler gelişir ve yeni bir siyasal sistemin ve toplumsal yapılaşmanın ortaya çıkışına aracılık eder (Marx ve Engels, 2013, s. 11).

Tarihi yapan tekel özneler ya da Hegel'in iddia ettiği gibi soyutlamalar değil, gelişim halindeki üretici güçlerin kendisidir. Marx, tarihin üretim

ilişkileri ve teknikleri eksenli gelişimine bir öge daha ekler ve buna oran yasası der: “Her emek bir artı değer yaratmak zorundadır” (Marx, 2011a, s. 88). Emek-artı değer eşleşmesi, bütün toplumsal/tarihsel yapılaşmalar için geçerli olmakla birlikte, kapitalist toplumda kârın emek-zamanla ölçüldüğü özgün bir yapı ortaya çıkarmıştır (Marx, 2011b, s. 82). Modern kapitalist işletmelerde ve sanayilerde ortaya çıkan “zaman-emek-artı değer” sıkıştırılması, geniş işçi kitlelerde baskı oluşturmuştur. Kapitalist mülkiyet rejimi, emek üzerindeki denetimiyle geniş sosyal kesimlerin toplumsal kaynaklara erişimini engellemiştir. Emek üzerindeki tahakküm, sosyo-ekonomik baskıyla birlikte işlediğinde, bir toplumsal sistematik olarak “sömürü” gündeme gelir. Marx, tarımsal üretimin kendiliğinden doğasının sömürüyü oluşturabileceğine vurgu yapmışsa da, sanayi toplumunun “para-meta-para” diyalektiğinin ortaya çıkardığı sömürünün özgünlüğüne işaret eder. Marx, kapitalist toplumun ve mülkiyet rejiminin aşılabileceği bir eşik olarak siyasal pratiği de gündeme getirmiştir. Bu eşikte, toplumsal ve siyasal açıdan sürükleyici özne/fail işçi sınıfıdır. İşçi sınıfı ezilen bir tikellik olarak, “kendi için” sınıfın ideolojik silahlarını kuşandığında, sınıf mücadelesinde kendi siyasal projesine, toplumun diğer tikelliklerini de katarak, kendini kurtarıırken tüm toplumun özgürleşeceği sınıfsız bir toplumu inşa edecektir.

Bu makale, 19. yüzyılsosyolojisinin gündemini belirleyen sorunsallara, klasik sosyologların kurumsal yaklaşım ve kavramsal çerçevelerinden hareketle bir bakış sergilemeyi amaçlamaktadır. Makalenin metodolojisi ve hedefi, sosyolojinin bir bilim olarak inşasına doğrudan katkı yapmış Comte, Durkheim, Weber, Marx, ve Simmel gibi kuramcılarının nosyon ve kavramlarından hareketle teorik düzeyde bir tartışmaya girişmektir. Bu analiz, üç eksenle yapılandırılmış bir dizi sorunsal etrafında gelişmektedir. Sorunsallar setinin ilki, klasik sosyologların toplumsal dinamikleri hangi bağlamlarda ele aldıkları ve toplumu kendi başına bir inceleme nesnesi olarak nasıl gördükleridir? Klasik sosyologlar, sosyal felsefesinin yarı sosyolojik analiz biçimlerinden sıyrılarak, toplumsal durumlarla, saf sosyolojik fikirler ve kavramlar arasındaki diyalektik ilişkiyi nasıl kurmuşlar ve kuramsal bütünlüğün içinde nasıl işlemişlerdir? İkinci sorunsal, modernleşmenin başlangıç aşamalarında bireylerin gücün denetiminde nasıl ele alındığıdır? Klasik sosyologların işbölümü, bürokrasi, kapitalizm, ulus-devlet gibi nosyonları nasıl anlamlandırdıkları ve modern toplumun gerilim alanlarını hangi biçimlerde ortaya koyduklarıdır? Üçüncü sorunsal ise, modern toplumun tinsel doğasıyla nesnel yapılaşması arasındaki hem gerilim alanlarını hem de tutarlılık çizgilerini, ekonomi ve siyaset gibi iki makro yapılaşmayla bağlantısında açıklama girişimidir.

2. Kuramsal Analiz ve Kavramsal Çerçeve

2.1. Toplumun İmkânı, Yöntemsel Kavrayış ve Nesnellik Olarak Toplumsallık

Simmel, 1908’de yazdığı, “Toplum Nasıl Mümkün Olur?” makalesinde, toplumun imkânı sorunsalıyla, doğanın nasıl mümkün olduğu sorunsalını, kategorik olarak birbirinden ayırmıştı. Simmel’e göre, bu sorunsallar birbirinden farklıydı çünkü yanıtları bakımından farklı metodolojiler gerektirmekteydi. Örneğin, Kant, doğanın nasıl mümkün olduğu sorunsalına gözlemleyen öznenin duyu malzemelerine erişmesi bağlamında açıklama getirmiştir; Simmel ise, toplumun bütünlüğünün ortaya çıkarken bir özneye ihtiyacı olmadığını ve bireylerden toplumsal bir birimin üretildiğini iddia etmiştir. Bunun anlamı, bireylerle toplumsal grupların bütünleşerek, yeni ve toplumsallaşmış bir form oluşturmalarıdır. Bireyler, ötekini sadece bir kişi olarak değil, meslektaş, yurttaş ve yoldaş olarak, aynı dünyaların paylaşıldığı kolektif bir akış halinde algılamaktadır. Toplum, aktörlerin birbirlerini tahayyül ederek sosyalleşmelerini sağlayan bir araçtır. Simmel, (2009a, s. 33-46) bu sosyalleşmeyi bireyle toplum arasındaki karşılıklılık ekseninde yorumlar. Simmel, (2009b, s. 87-108) insanlar arasındaki her türlü etkileşimi bir toplumsallaşma olarak görmektedir. Çatışmayı da toplumsallaşmanın temel bir ögesi, bireylerin tek başına sürdürmesi mümkün olmayan özel türden bir etkileşim olarak analiz eder. Yaşam gerilim ve çatışma akslarından kendini kurtaramaz.

Comte ise sosyolojik girişiminde işçi ve işveren grupların arabuluculuğuna dayanan bir insanlık dininden bahsetmiştir (Swingewood, 2010, s. 50). Pozitivizmin politikayı rasyonel hale getireceğine ve sanayi burjuvazisiyle proletarya arasındaki çatışmayı yumuşatacağına inanmıştır. Comte’un tahayyülünde, politika, bilimlere bağımlı olmalıdır. Temel politik ilke: Maddi otorite ve tinsel otorite arasındaki ayırmadır. Yöneticiler bankacılar arasından seçilmelidir ve gerektiğinde pozitif filozoflara danışmalıdır. Proletarya sanayi şeflerine bağlı olmalı ve bundan dolayı saygınlıklarını yitirdikleri sanına kapılmamalıdır çünkü pozitivizm kapitalistleri sorumluluklarını yerine getirmek için zorlayacaktır. Bu zorlama kaçınılmazdır çünkü tinsel iktidar, burjuvazi ve işçiler arasında arabuluculuk işlevini üstlenir. Böylece, karşılıklı saygı ve güven bilim adamları ile emekçileri birbirine yaklaştırır (Aron, 2014).

Comte’un üç hal yasası ve bilimlerin sınıflandırması nosyonları, siyaset alanında da bir alt üst oluşa gönderme yapmaktadır. Bu değişimin yönü, toplumların kaçınılmaz biçimde evrimsel olarak gelişmesidir. İki eksenli olarak cereyan eden gelişimin ilk boyutu, yaşamın ve toplumsal ilişkilerin tunçtan bir yasa gibi işleyen evrimidir. İkincisi ise insan düşüncesinin gelişimidir. Buradaki açıklama tarzı, toplumsal alanı ilerleme paradigmasıyla anlamaya dayanır. Comte, insan birliğinin sosyoloğudur ve

insan toplumlarının sonsuz çeşitliliğini “insan türünün evrimine” indirgemektir. Bu evrimi analiz etmek için statik ve dinamik kavramlarını gündeme getirmiştir. Toplumsal statik, toplumun bir zaman dilimindeki incelemesidir. Bir toplum canlı bir organizmaya benzetilmektedir, organizmanın bir parçasını bütünü içinde düşünmeden analiz edemiyorsak, toplumun kurumsal bir parçasını da toplumsal yapının bütünü tahayyül etmeden anlayamayız. Statik aynı zamanda toplumsal uzlaşmayı incelemektir. Bu inceleme, toplumsal düzenin toplumlar için geçerli ilkelerini ortaya koymaya olanak verir ve böylece bütün insan toplumlarının temel düzenini kavramış oluruz.

Dinamik ise insan toplumlarının art arda gelen evrelerinin anlatımıdır. Toplumsal statik, tüm insan toplumlarının ana düzenini ortaya çıkarır; toplumsal dinamik ise ilerlemenin yönünü belirler (Aron, 2014, s. 79). Comte, toplumsal statik anatomiyeye benzetir ve toplumsal yapının değişik unsurlarının nasıl örgütlendiğini inceler. Comte, statik amaçlarını üç adımda açıklar. İlki, insan düzeninin hareketsizmiş gibi incelenmesine olanak verir. İkincisi, bu olanak, ortak ve zorunlu yasaları keşfetmemizi sağlar. Son olarak ise aşamalı mahiyette genel bir evrimin açıklamasını yapar (Aron, 2014, s. 80). Comte, (2001, s. 47) sanayi toplumunun özgün niteliklerini ve bütün toplumlar için geçerli evrensel toplumsal örgütlenme tipini keşfetmeyi hedeflemiştir. Pozitif felsefeyi, bilimlerin ve insan zihninin, genel toplumsal ilerlemeyi kavramaya olanak verecek yetinin temel dayanağı olarak görmektedir. Comte, (2001, s. 51) pozitif felsefeye özellikle iki işlev yüklemiştir. İlki, zihinsel işlevlerin yasalarını keşfetmek ve gerçekliğin araştırılmasına sağlam bir dayanak elde etmektir. İkincisi ise eğitim sisteminin yeniden gözden geçirilmesine öncülük etmektir.

Weber (2014 s. 11) ise, sosyolojiyi toplumsal etkinliği yorumlama yoluyla anlamaya çalışan bir bilim olarak tahayyül etmiştir. Etkinlik kavramını ise faillerin yaşamlarında sergiledikleri anlamlı pratikler olarak teorileştirmiştir. Toplumsal etkinlik kavramıyla da etkinliği icra eden aktörün, ona atfettiği öznel anlamın ötekilerin bakışına göre nasıl görünüm aldığını anlatır. Weber’in sosyolojik girişimi, toplumsal eylemin genel ilkelerini ve kavramlarını formüle etmek ve tarihsel alanda kültürel açıdan önemli eylemlerin, yapıların ve kişilerin etkisini analiz etmek olarak değerlendirilebilir (Giddens, 2014, s. 236). Weber, modern kapitalizmin sosyolojik nedensel ağını, ücretli işgücü, serbest ekonomik mübadele, teknoloji, ev ve işyerinin birbirinden ayrılması ve modern devletin rasyonel hukuk sistemiyle açıklamıştır (Giddens, 2014, s. 280,281).

Weber, modern toplumun işleyişinde inşacı bir faktör olarak rasyonalizasyonu görmüştür ve bu terimi üç eksenindeki olgu kümesine göndermeyle kullanmıştır: (i) Dünyanın olumlu açıdan akılsallaşması ve olumsuz açıdan büyüünün bozulması (ii) modern toplumun hesaplama,

kesinlik ve araçsal akıl bağlamlı verili durumu (iii) akılsallaşmış yapıp etmeler pratiği bakımından bir ahlakın oluşması (Giddens, 2000, s. 50). Weber, iş malvarlığıyla kişisel malvarlığının hukuksal olarak ayrılmasının Batı toplumlarına has bir nitelik olduğunda ısrar etmiştir (Weber, 1999, s. 21). Protestanlığı ise kapitalizmin ahlaki ethosunu oluşturan bir örüntü olarak görmüştür. Protestanlar, katolikliğin ilkeleriyle gündelik hayatı yaşamayı bırakmışlar, kilise ve ayinlerin yardımıyla kurtuluşa erişmeyi reddetmişlerdi (1999, s. 90). Protestanlığın temel ilkesi şöyleydi: “İyi iş yapmayan hakiki mümin olamaz” (1999, s. 122). Aziz Paulus’un betimlemesiyle “işe karşı isteksizlik kutsanmışlık durumunun eksikliğidir” (1999, s. 136).

Weber (1999, s. 147)’ in, protestanlıkla kapitalizm arasındaki düşünömsel anlamlandırmasının bir boyutu, protestanlığın mülkün akıl dışı kullanımına karşı bir tavır almasıdır. Diğer i se, meslek kavramı üzerine inşa olan akılsal yaşam biçiminin protestanlığın ruhundan doğmasıdır (1999, s. 154). Weber’e göre (1999, s. 22,23) Batı toplumlarına has özgün yön, özgür emeğin akılsal biçimde örgütlendiği burjuvaziye dayalı bir işletme kapitalizmidir. Bu tip bir üretim biçimi, teknik olanakların gelişimiyle güçlenmiştir. Bilimsel bilginin teknik kullanımı, işletmenin ussal mantığıyla birleşerek “hesaplanabilirliği” bir sistematik ve tutarlılık dizgesi olarak ortaya çıkarmıştır.

Weber, Marx’ın tek tip ekonomi nosyonu tezinin tersine, ekonomik olanı parçalayarak analiz etmiştir. Weber, “ekonomik”, “ekonomik olarak önemli”, ve “ekonomik olarak koşullanmış olgular” arasında ayırım yapmıştır. Buna göre, ekonomik eylemi, istenen faydalar üzerinde barişçıl amaçlarla denetim kurmaya çalışan eylem olarak tanımlanmıştır. Ama bu tanımın dışında kalan ve ekonomik sayılmasa da bireylerin fayda edinmelerine aracılık eden, ekonomik olgularla bağlantılı eylem biçimleri vardır. Bunlar, hem “ekonomik olarak önemli” hem de “ekonomik olarak koşullanmış olgular” kategorisindedir (Giddens, 2000, s. 75). Weber, (1998, s. 290) rasyonelleşmeyi geniş kapsamlı bir anlamlandırmayla, devletin, şirketlerin ve bireylerin akılsallaşması olarak görmüştür. Devletin ve şirketlerin rasyonalitesinden kastettiği maksimum verim, istikrar, sürat, netlik, ölçme, uzmanlık ve bürokrasidir. Bürokratik hiyerarşide, görev ve sorumlulukların kurallı ve dengeli biçimde dağıtılması, şiddet araçlarının sınırlandırılması ve personel alımında liyakat gibi pratikler zorunludur. İstihdam edilen memur tipolojisinde değişim yaşanmıştır. Memuriyet bir meslek biçimine dönüşmüştür. Özel olarak belirlenmiş bir eğitim, işe alım süreçlerindeki mülakatlar ve sınavlar temel yeterlilikler olarak belirlenmiştir (1998, s. 293).

Weber’in modern devlet pratiğine yüklediği kuramsal anlam, “bürokratik rasyonalite” nosyonuyl a da tutarlıdır. Weber’e göre, devlet, “yönet sel pratiklerinde meşru olarak fiziksel güç kullanma tekelini elinde bulunduran kurumsallaşmış nitelikteki en üst siyasal birimdir” (Weber, 2014,

s. 98). Giddens'in yorumuna göre, Weber'in devlete yüklediği kuramsal anlam üç boyuta sahiptir: (i) Şiddet araçlarının tekelleşmesi (ii) bu tekelin istikrarı (iii) uygulayıcı mahiyette bürokratik/idari personel (Giddens, 2008, s. 30). Durkheim ve Comte'un çizgisi ise Weber'in tarihsel analiz pratiklerinden oldukça farklıydı. Giddens'a göre, Durkheim, modern toplumun otorite biçiminin ne olduğu sorunsalıyla daha fazla ilgilenmiştir (Giddens, 2000, s. 91). Bu yönlü bir değerlendirmede, Durkheim'in anomiye çözüm olarak toplumsal ahlaka yaptığı aşırı vurgu ve toplumsal kurumları yücelten tavrı etkili olmuş olabilir. Durkheim, 19. yüzyıl Batı Avrupa'sında yerinden çıkmış ve anarşiye doğru sürüklenen toplum düzenine kuramsal bir uzam verme motivasyonuna sahiptir (Nisbet, 2014, s. 130). Durkheim, teorik girişiminde anomi, bencillik ve bireycilik şeklinde özetlenebilecek üç boyutun karmaşık mahiyetteki ilişkisini araştırmıştır. Toplumun mutlaklığı, indirgenemezliği ve bireylere aşkınlığı (Nisbet, 2014, s. 136) tezlerinde ısrar etmiştir.

Durkheim'a göre, çatışma, anomi ve suç toplumsallığın patolojik biçimlerini (Giddens, 2000, s. 90) oluşturmaktadır. Yöntem üzerine yazdığı çalışmanın "Normal ile Patolojik Ayrıma İlişkin Kurallar" bölümünde toplumsal açıdan normal olanın ölçütlerini şöyle belirlemiştir:

- (i) Bir toplumsal olgu, toplumların ortalamasında kendini gösteriyorsa normaldir (ii) toplumsal olgunun genelliğini, kolektif hayatın genel kondisyonlarına bağlı bulunduğunu ortaya koyarak tahkik etmek mümkündür (iii) bu olgu, bütünsel evrimini henüz tamamlamış olan bir toplumsal türe ilişkin olduğunda, bu tahkik zorunludur (Durkheim, 1994, s. 110).

Durkheim'a göre, normallüğün ölçütü, bir olgunun genelliğinin sırf görünüşten ibaret olmayıp, eşyanın tabiatındaki gibi yer aldığı ispatlanabilirse, görünüşteki normallik haklı bir normalliğe dönüşebilir. Sosyolog, "bu olgunun genel olduğunu saptadıktan sonra, bu genelliği geçmişte belirlenmiş olan şartlara kadar analiz etmeli ve sonra bu şartlar bugün verili midir yoksa değişikliğe uğramış mıdır?" (1994, s. 124) buna bakmalıdır, eğer toplumsal olgu bugün veriliyse, fenomen normal sayılacaktır.

Durkheim, toplumsal tür ya da tiplerin saptanmasına özel bir önem atfeder çünkü türler ya da tipler toplumdaki bireylerin yansımalarıdır. Bu girişimde, belirgin yöntem sınıflandırmadır (1994, s. 125). Sınıflandırma, toplumsal olguların karakterini tespit etmeye yarar ve buna "toplumsal morfoloji" adını verir (1994, s.131) Türlerin saptanması, olguların yorumlanmasını kolaylaştırmak için bu olguları gruplandırmaya yarayan bir araçtır. Toplumsal morfoloji, bilimin asıl açıklayıcı bölümüne doğru atılmış bir adımdır. Durkheim, toplumsal morfolojinin öz yönetiminin ne olduğu sorunsalını ortaya atar ve cevap verir: "Bir toplumsal olgu açıklandığında, onu

meydana getiren etkin nedenlerle, olgunun fonksiyonunu ayrı ayrı ele almak gerekir” (1994, s.132). Bunun anlamı, bir olgunun neye yaradığını göstermenin, bu olgunun nasıl ortaya çıktığının ve ne biçimde bulunduğunu açıklamamasıdır. Toplumsal olguyu tespit etmek için öncelikle, olgunun aynı hâl ve şartlarda düzenlilikle kendini tekrar edip etmediğine bakmak gerekir. İkinci olarak, toplumsal olgunun bireyler üzerinde icra ettiği baskıya dikkat etmek gerekir. Toplum, bireylerin toplamından daha ötedir, kendine özgü bir gerçekliktir. Üçüncüsü, toplumsallığın bireysel ruhlar içine girerek, birbirine nüfuz ederek kaynaşması ve yeni bir psişik bireysellik oluşturmaları ve adeta birey konuşurken toplumun konuşmasıdır (1994, s.142-148).

Bu eksende, toplumsal olgular, psişik olguların kendine özgü karışımından meydana gelir. Toplumsal olgu, “toplumsallığın bütünlüğünde bir işleve denk gelir ve toplumsal sürecin kökenini iç toplumsal ortamın yapılanışında aramak gerekir” (1994, s. 165). Toplumsal süreci kompozit eden güç insansal ortamdır. Durkheim’a göre, sosyoloğun başta gelen görevi, toplumsal olguların akışı üzerinde aksiyon icra eden insansal ortamın (toplumsallığın) değişik özelliklerini bulmaya çalışmaktır. Karmaşıklık gösteren herhangi bir toplumsal olgu, “bu olgunun bütünleşmiş gelişiminin, toplumsal tipler boyunca takip edilmesi şartıyla açıklanabilir” (1994, 166-167). Durkheim (2012, s. 39) ’ın kuramsal girişiminde, toplum bireyle karşılıklılık içindedir ve bireyler toplum tarafından kodlanır. “Dinsel yaşamın ilk biçimleri” üzerine icra ettiği çalışma, toplum-birey ilişkisinde toplumun bireyi nasıl temsil ettiğini ve bireyin toplumsallığın içinde eridiğini gösterir. Durkheim, çalışmasına dinin insan gereksinimlerini, bireysel ve toplumsal nitelikleri doğrudan yansıtan bir örüntü olduğu teziyle başlar (Durkheim, 2010, s. 23) ve bütün dinleri oluşturan ilk olguların niteliklerini belirlemeye çalışır (2010, s. 64). Dinsel inancın ilk ayırt edici ölçütü, kutsal şeylerin, kutsal olmayan şeylerden keskin biçimde ayrımlanmasıdır. Kutsal şeyler olumlanarak yüceltilirken, kutsal olmayan şeylerden kaçınılır ve aradaki ayrıma yönelik net tasarımlar sunularak belirli davranış kuralları oluşturulur (2010, s. 69). Durkheim, bu aşamada, dini tanımlar: “Bir din, kutsal yani ayrı ve yasak sayılan şeylere ilişkin olan ve kendisine katılan herkesi tapınak denilen manevi topluluk durumunda birleştiren tutarlı inanç ve eylem dizgesidir” (2010, s. 76). Durkheim, çerçevesini çizdiği din tanımının dışında kalan iki olguyu ruhçuluk ve doğacılık olarak belirtir (2010, s. 132). Totemciliği ise en ilkel din olarak konular çünkü totemcilikte kutsallığı belirleyen, (i) totemin damgası (ii) damganın sembolü olan bitki ve yine damgayı taşıyan hayvan ve oymak üyeleri söz konusudur (2010, s. 203). Dinsel inancın kökeni saygı uyandıran belirtileri öne çıkarmasıdır (2010, 293). Gündelik ilişkilerde bir kişi dine yönelik vaaz verdiğinde, bütünüyle toplum konuşuyor demektir.

2.2. Gücün Toplumsallaşmış Biçimleri, Sınıfın Özerkliği ve Dönüştüren İnsan

Marx ve Engels'e göre, kapitalist mülkiyet rejimi, uygarlaşma sürecinin tüm üretim sistemleriyle karşılaştırıldığında üç özgün yöne sahiptir: Kapitalist kârın emek-zamanla ilişkisi, burjuvaziyle emekçi kitleler arasındaki çatışmanın kaçınılmazlığı ve siyasal bir özne arayışı. Marx, değer-emek eşleşmesini, ücretli emekle sermaye arasındaki ilişki ekseninde analiz eder ve ilk kertedeki sorunsalını şöyle ifade eder "Ücret nedir, nasıl belirlenir ?" Buna göre ücret, iş sahibinin sınırlı bir zamanda, bir işin yapılması karşılığında ödediği paradır. Kapitalist, emek gücünü, iki mark karşılığındaki gibi bir ödemeye satın alır ve emek gücü metaya dönüşür (Marx, 1992, s. 26). Bu ödemeye, işveren işçiye günlük emeği karşılığında iki mark vererek maddi gereksinimlerini karşılayabileceği (giysi, yeme içme, barınma) ya da öteki metalarla değiştirebileceği bir olanak sunmuştur. Aldığı ücretle işçi, kendi ürettiği bir metaya sahip olduğu yanılgısına kapılır. Marx'a göre, bu meta işçiye ait değildir; daha önceden var olan metaların bir bölümüdür.

Marx'ın ikinci sorunsalı, "Bir metanın fiyatının nasıl belirlendiğidir." Bunu belirleyen ölçüt, alıcılarla satıcılar arasındaki karşılıklı ilişkinin mahiyetidir. Bir metanın fiyatını tayin eden rekabet üç yönlüdür: (i) Aynı nitelikteki metaları daha ucuza satmak için satıcılar arasındaki kıyasıya rekabet (ii) Piyasaya sürülen malların yükselmesine yol açan alıcılar arasındaki rekabet (iii) Alıcıların daha ucuza almak, satıcıların ise olabildiğince pahalıya satmak için giriştikleri rekabet (1992, s. 29,30). Bu rekabet, anarşik karakterlidir ve son tahlilde emekçi kitleler aleyhine sonuçlar oluşturur. Dezavantajı göstermek bakımından Marx, üçüncü sorunsalını gündeme getirir: "Burjuvanın kazancını ölçmede kullandığı ölçüt nedir ?" Marx'ın sorunsala cevabı, "metanın üretim maliyetidir" ve kapitalist mülkiyet rejiminde burjuvaziyle proletarya arasındaki sınıf karakterli gerilimin temel dayanağını oluşturmaktadır. Sanayi kapitalizminde işveren, üretim süreçlerinde zorunlu olarak kullandığı girdiler için ödediği parayı kâra dönüştürmeyi stratejik bir hedef olarak görür (Marx, 1997). Üretim maliyeti; ham maddeler, aletlerin yıpranması ve işçi giderlerinden oluşmaktadır. Marx, üretim maliyeti giderlerini, ücretin bir metaya dönüşümünde gerekli emek zamanla ilişkilendirir çünkü genel olarak metaların fiyatını düzenleyen kurallar, emeğin fiyatını da düzenler. Ücret, emek gücü alıcıları (kapitalisler) ve satıcıları (işçiler) arasındaki rekabetin biçimine göre yükselip alçalır (Marx, 1992, s. 33). Bu dalgalanmanın mahiyeti, ücret ve kârın ters orantısıdır. Emeğin payı düştüğü ölçüde sermayenin kârı yükselir; emeğin payı yükselirse sermayenin kârı azalır. İşçi sınıfı, sermayenin olanaklı en hızlı büyüme koşullarında bile, burjuvaziyle uzlaşmaz karşıtlık içerisindedir (1992, s. 44).

Bu uzlaşmaz karşıtlık, öncelikle tarihsel karakterlidir. Engels, tarihsel boyutu, "Komünist Manifesto"nun 1888 İngilizce baskına yazdığı önsözde

açıklar. Buna göre, iktisadi üretim toplumsal düzenin siyasal ve düşünsel vaziyeti üzerinde mutlak belirleyendir. Tüm tarihsel süreç, egemenler ve egemenlik altına alınanlar arasındaki sınıf savaşımından ibrettir. Kapitalist toplumda ise sömürülen bir sınıf olarak proletarya öncü bir toplumsal tikellik olarak kendini kurtarıırken toplumun tümünü kurtaracak inşacı bir sınıf olarak öne çıkmaktadır (Marx ve Engels, 2014, s. 47-48). Kapitalist toplum aynı değerde daha çok meta üreterek (Marx, 2011, s. 93) geniş toplumsal kesimler üzerindeki sosyo-ekonomik tahakkümü yeniden üretir. Emegi satın alma ve denetleme gücü, bir azınlığın tekelinde olarak sadece kapitalist mülkiyet rejiminde vardır. Marx'a göre, klasik iktisatçılar, emek gücü üzerindeki tekelin mahiyetini görememişlerdir. İktisadi hareketin yasalarını ve ilkelerini açıklamaya çalışmışlardır fakat bu ilişkileri biçimlendiren tarihsel oluşu ve sınıf çatışmasının kaçınılmazlığını anlayamamışlardır. (Marx, 2011a, s. 105). Oysa tarihsel süreç, emek toplumsal bakımdan geliştikçe, emekçiler arasında yoksulluğun, burjuvazide ise zenginlik ve kültürün artışı (Marx ve Engels, 2010, s. 23) biçiminde cereyan etmiştir.

Marx, klasik iktisatçıları 1770 İngiltere'sinin üretim kapasitesi ve sonuçlarının, 1840 İngiltere'siyle karşılaştırmalarında, 27 kat büyüyen kapitalist ekonominin işçinin yaşam olanaklarını niçin arttırmadığı sorusunu gündeme getirdikleri için eleştirmiştir. Marx'a göre, böyle bir sorudan hareket etmek ahistorik (tarih dışı) açıklama eğilimlerini güçlendirmekten başka bir işe yaramamıştır. Bu yaklaşım, kapitalist mülkiyet rejimi ve üretim ilişkileri sistematüğini, üretim teknolojilerine dayanan yeniden üretimi ve anarşik rekabeti anlamlandıramamıştır. Oysa artı değer yaratımı, bir yandan kârı sınırsızca elde eden sınıfları inşa ederken, bir yanda da çöken sınıfları oluşturur (Marx, 2011a, s. 96,97). Marx ve Engels'e göre, insanlar geçim araçlarını ürettiklerinde, maddi yaşamı da üretmişler ve kendilerini hayvanlardan ayırmışlardır (Marx ve Engels, 2011, s. 19). Üretim güçleri toplumun karakterini belirlemiştir. Bu bağlamda uygarlık, sanayi ve ekonomik değişimin tarihi ile birlikte gelişmiştir (Marx ve Engels, 2011, s. 33). Marx ve Engels'e göre, insan faaliyetinin bizzat kendisini nesnel bir etkinlik olarak sınıf eksenli gerilimlerle birlikte kavramak gerekir:

Şu üç uğrak, üretici güç, toplumsal durum ve bilinç birbiriyle çelişkiye düşebilir ve düşmek zorundadırlar, çünkü işbölümü sayesinde, faaliyet ile maddi faaliyetin, keyif çatma ile çalışmanın, üretim ile tüketimin farklı farklı bireylerin payına düşme olasılığı, hatta olgusu ortaya çıkar ve bunların birbirleriyle çelişkiye düşmemelerinin tek yolu, bizzat iş bölümünün kendisinin tekrar kaldırılmasıdır (Marx ve Engels, 2013, s. 57).

Marx ve Engels, yukarıdaki alıntıda kapitalizmde sınıf ilişkilerinin sömürücü karakterinin ve sınıflar arasındaki çatışmanın her evrede şiddetini artırdığına

(Giddens, 2013, s. 42) vurgu yapmaktadır. Sınıfsal gerilimin artışı, toplumun maddi gücü olan sınıfın, aynı zamanda toplumun fikri gücünü oluşturmasıyla (Marx ve Engels, 2011, s. 51) doğrudan ilişkilidir. Marx, sınıf kavramının net bir tanımını vermemekle birlikte, onu betimleyici olarak açıklamıştır. Orta sınıfların proletarya içinde eriyeceği ve tüm toplumsal sınıflarla, burjuvazi arasında keskin bir kutuplaşma olacağını öngörmüştür. Weber'in yorumunda ise sınıflar kapitalizmde çoklu olarak yayılmış ve çeşitlenmiştir. Weber'de sınıf durumu mülkiyet sahipliği ve statü elde etme kapasiteleriyle ilişkilidir. Maddi olanakların kontrolü, ekonomik ilişkilere tercüme edilmektedir ve böylece sınıf durumunun nesnel dayanağı oluşmaktadır (Weber, 2012, s. 423).

Weber'in sınıf analizi, ilk olarak mülk sahibi ve üretim araçlarını elinde tutan toplumsal gruplarla, mülksüz kesimler arasındaki ayrıma dayanmaktadır. İkinci olarak ticari sınıflar, malların mübadelesindeki tekeli elinde bulundurmasıyla ayrılır. Mülkü elinde bulunduran toplumsal kesimler ise, olumlu ve olumsuz imtiyazlılar olarak ikiye ayrılır. Olumlu imtiyazlı grupların özniteliği, pahalı mallara ulaşabilmeleri, mübadele politikalarını belirleme, tekel oluşturma ve iyi eğitimidir. Olumsuz imtiyazlı gruplar ise, sınıf düşmüşlerdir (2012, s. 424). “Yukarıya doğru hareketlilik gösteren gruplar tüccarlar, gemi sahipleri, endüstriyel girişimciler, bankerler, avukatlar, doktorlar ve sanatçılardan oluşurken; aşağıya doğru hareketlilik sergileyen gruplar çiftçiler, esnaf, devlet memurları ve özel memurlardır.” (2012, s. 425).

Kapitalist mülkiyet rejimi toplumsal değer alanında radikal yönlü değişimlere aracılık etmiştir. Geleneksel toplumsal sistemin kendiliğindenliğine, yüz yüze ilişkilerine, dinsel ve romantik dünya görüşlerine ağır bir darbe vurmuş ve toplumsal ahlakı para ilişkilerine indirgemıştır. Geleneksel mesleklerin statülerinde alt üst oluşa ve gerilemeye neden olmuştur. Yeni toplumsal sistemde hekim, hâkim, papaz, ozan ve bilim adamları parası ödenen ücretli işçiye dönüştürülmüştür (Marx ve Engels, 2014, s. 73). Kapitalizm, bir dünya sistemi olarak ağ yapılaşmasıyla yeryüzü uzamını dünya pazarları haline getirmiş, büyük ölçekli üretim faaliyetine girişmiş ve tüketimi küresel ölçekte teşvik etmiştir. Rekabet gücü olmayan ulusal ekonomilerin çöküşünü hızlandırmış ama aynı zamanda da ulusların karşılıklı bağımlılığını artırmıştır.

Kırla kent arasındaki mekânsal ayrım; karmaşıklık, ticaret hacmindeki artış, iletişim, göç ve heterojenleşmeyle birlikte netleşmiştir. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve mülkiyetin birkaç kişinin elinde toplanması siyasal merkezileşmeyi öne çıkarmıştır. Modernlik öncesindeki bütün âdem-i merkezileşmiş yapı ilga edilmiş, ulus devlet sistemi tüm dağıtımın merkez üssü haline gelmiştir. Bilimin teknikle iş birliği, kimyanın sanayi ile tarıma uygulamasına, buharlı gemiler, demiryolları, elektrikli telgraflar, öngörülemez değişimler yaratmıştır (Marx ve Engels, 2014, s. 79).

Maddi yaşamın üretim tarzındaki bu dönüşümler, toplumsal ve siyasal yaşamı biçimlendirmiştir (Marx, 2011b, s. 25).

İşçi sınıfı, fabrika mekânında emeğinden artı değer çekip çıkarıldığı sömürülen bir sınıf olarak, toplumsal yaşamın farklı uzamlarında sosyo-ekonomik baskıya maruz kalan bir toplumsal grup olarak belirginleşmiştir. Marx’a göre, proletaryanın kapitalist mülkiyet rejiminin bütün yükünü sırtlaması, ezilen bir toplumsal sınıf olarak dönüştürücü siyasal bilincinin keskinleşmesine neden olmuştur. İşçi sınıfı, gerçek toplumsal ilişkilerden haberdar olmadığı “kendinde sınıftan” kendisinin ve toplumunun çıkarlarını savunabileceğini tahayyül etmeye başladığı “kendi için” sınıf aşamasına ulaştığında, toplumun tümünün kurtulabileceği bir siyasal pratik ortaya çıkacaktır. Bu siyasal pratik, insanların kendi tarihlerini kendilerinin yapmasına ve siyasal bir fail konumuna yükselmelerine gönderme yapar. Fakat, buradaki istisna, tarihi yapanların onları saran dışsal/nesnel tarihsel koşullara uygun olarak siyasal dönüşümü gerçekleştirmeleridir. (Marx, 2012, s. 13).

Marx’a ve Engels’e göre, modern toplumun ve kapitalizmin çelişik mahiyette öne çıkan iki boyutu vardır. İlki, geleneksel toplumsal sistemle karşılaştırıldığında, gerçek bir devrimci pratiğe sahip olması ve “katı, kalıcı olan her şeyin buharlaştığı; kutsal olan her şeyin çiğnendiği” (Marx ve Engels, 2014, s. 75) özel türden bir tarihsel sıçramayı gerçekleştirmesidir. İkincisi ise, tarihin hiçbir döneminde, insanlık onur ve şahsiyetini, onun kapasite ve yaratıcı gücünü sömürü ilişkileriyle yok eden böylesine bir sistemin yaratılmamış olmasıdır.

2.3. Anlam Eksenli Düzenlilikler, Sembolik Yükler ve Toplumsal İnşa

Klasik sosyolojinin kurucu yorumcuları, sanayi toplumunu analiz ederken, toplumsal uzamda iki yönde cereyan eden bir sosyolojik alt üst oluşun nedenselliğini aydınlatma motivasyonuna sahipti. İlki, yapıların, tarihsel bütünlüklerin ve makro düzenliliklerin toplumsallık üzerinde ne yönlü etkiler ortaya çıkardığını tartışmaya açmak biçimindeydi. Comte’un üç hal yasası ve Marx’ın tarihsel materyalizmi, bir yandan yapıların denetimine gönderme yaparken, bir yandan da yapılar ve yasalar bir kez keşfedildiğinde, insan hâkimiyetinin geleceği kontrol edebileceği ve insanın kendi kaderini tayin edeceğine yönelik büyük bir umut besliyorlardı. İkinci ise kültürel analizle ilgili, anlam yapılarının toplumsal eylem üzerindeki etkisini çözümlemeye yönelik bir kuramsal çabadır. Weber’in anlamın merkeziliğine yaptığı vurgu ve anlamın özerk sembolik yapılarda kendini gösterdiği tezi ve Durkheim’ın ritüelin anlamın inşasındaki rolünün ısrarla altını çizmesi, (Kane, 2013, s. 194) anlam, simge ve toplumsallık arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Örneğin, Durkheim, “Toplumsal İş Bölümü” çalışmasında, toplumun bir yandan özerkleşirken ve bireyselleşirken; bir yandan da karşılıklı bağımlı hale gelmesi ve dayanışmanın artışı bir çelişki olarak değil, birbirini tamamlayan süreçler olarak görmüştür (Durkheim, 2006, s. 61). Durkheim’a göre, iş bölümü davranışı yönlendiren bir ahlaki settir. Dayanışmayı sağlar ve toplum bütünlüğüne katkıda bulunur (2006, s. 91). İş bölümüyle toplumsallık arasındaki bağ bireysel bilinçle, ortak bilincin ilişkisinde gizlidir. Bireysel bilinç, kendimize özgü olan niteliklerin belirlendiği durumlardır. Toplumsal bilinç ise ortaklaşa durumları yani toplumsal olanı temsil eder. Bu iki bilinç ilişkiseldir ve dayanışma içindedir. İki bilincin kompozisyonu, bireyleri benzerliklerle birbirine bağlayan özel bir dayanışma türü olan mekanik dayanışmayı ortaya çıkarır (2006, s. 137).

Durkheim’a göre, toplumsal hayat iki dayanağa sahiptir. Bunlardan ilki, toplumsallaşmaya gönderme yapan bilinçlerde benzerliktir. Bilinçlerde benzerlik, yaygın inanç ve uygulamalara dayanır. Toplumsallığın ikinci kaynağı ise bireylerin kendilerini ötekilerden ayırt ederek kişiselliklerini deneyimleyebildikleri, farklılaştıkları ölçüde de toplumsal bütüne daha bağımlı hale gelmeye başladıkları “toplumsal iş bölümüdür” (2006, s. 267). Bu iki kaynak arasındaki ayrım, mekanik dayanışmalı toplum tipiyle, organik dayanışmalı toplum tipi arasındaki farklılaşmaya işaret eder. Durkheim’a göre, farklılaşmanın boyutları uygarlık tarihinin gelişim çizgisinde de izlenebilir: “Mekanik dayanışma çözülmüş; organik dayanışma örgütlenmiştir” (2006, s. 212).

Uygarlaşma sürecinde, iş bölümü, kırsal yaşantının parçalı yapılması çözüldüğü ölçüde güçlenmiştir, toplum yeni biçimlenmelerle bütünlüştür. Durkheim, parçalılığı ortadan kaldıran ve ağ yapısını oluşturan etmenleri şöyle sıralamıştır: “Sanayi, kentleşme, iletişim ve ulaşım olanaklarındaki gelişme” (2006, s. 303). Durkheim’a göre, iş bölümünün yoğunlaşmasıyla sınıfsal gerilim artmış ve yaşam savaşımı şiddetlenmiştir fakat iş bölümü bu savaşımı yumuşatır (2006, s. 315). İş bölümü, işçi sınıfı ve burjuvazi arasındaki gerilimi, taraflardan hiçbirini dışarda bırakmayacak biçimde çözüme kavuşturur. Durkheim’a göre, bu çözümün iki boyutu vardır. İlki, mesleki örgütlenmeler aracılığıyla hayata geçer. Meslek örgütleri, düzenleyici tedbirlerle aşırı kazanma hırslarını ortaya çıkarabileceği piyasa anarşisine müdahale eder ve işçi ile işveren arasındaki çatışmalara kaynaklık eden gerilimleri ortadan kaldırır. İkinci boyut ise toplumsal ahlaktır. Kolektif yaşam pratiğinin bir duygusal örüntüsü olarak ahlak, toplumu ruhsal bakımdan ayakta tutan bir inşacı olarak tüm toplumsal kesimlere birlikte yaşamak bakımından bir çağrıda bulunur ve bireyler bu çağrıya sessiz kalmaz.

Sonuç olarak Durkheim, sınıf eksenli toplumsal çatışmaların modern toplumun kurumsal yapılaşmaları aracılığıyla telafi edilebileceğine

inanmıştır. Marx, Durkheim'in tersine, sınıf çatışmanın uzlaşmaz toplumsal karşıtlıkları tetiklediği inancındaydı. Kapitalist toplumda egemen sınıflar zenginliği ve kültürü tekellerinde tutarak yücelirken, egemenlik altındaki sınıflar yoksulluk ve sefaletle karşı karşıya bırakılmaktaydı. Marx'a göre, sınıf eksenli bu yarılmının son bulmasının tek koşulu, kapitalist mülkiyet rejimini ilga etmekten geçmekteydi. İşçi sınıfıyla burjuvazi arasındaki gerilim kapitalist mülkiyet rejiminin üretim araçlarını egemen bir azınlığın elinde tekelleştirmesinden kaynaklanmaktaydı. Buna karşılık, geniş toplumsal kesimler hem üretim araçlarının sahipliğinden dışlanmakta hem de derin bir yoksulluğa mâhkum edilmekteydi. Marx'a göre nihai çözüm, işçi sınıfının önderliğindeki siyasal özgürleşme projesine, toplumun diğer ezilen kesimlerini de katarak özel mülkiyet rejimini ve kapitalizmi sosyalist bir devrimle ortadan kaldırmaktır.

Durkheim'a göre, toplum bir yandan çok boyutlu olarak bireylerin olanaklarını genişletirken; bir yandan da bireyleri kendine bağımlı hale getirir (Durkheim, 2012, s. 39). Toplum, ahlaki bir yapı inşa eder ve bu insanın dışında ahlaki özler aramak toplumsallığın inkârı anlamına gelir (Durkheim, 2018, s. 53). Durkheim'in sosyolojik girişiminde toplumsal ahlak, bireylerin bilinçlerinde niteliksel bir etki yapar ve onları duygusal olarak dönüştürür (2018, s. 89). Ahlaki örüntü ise kendini iki şekilde dışa vurur. İlki, belli sayıda kuralları içeren ve grup ahlakını biçimlendiren nesnel ahlaktır. İkincisi ise, bu ahlakın bireysel olarak kompozite edildiği öznel ahlaktır (2018, s. 94).

Durkheim'a göre, ahlaki örüntülerin insan hayatını biçimlendiren ve yönlendiren tutarlılıklarına bencil ahlak ve rekabet kültürü darbe vurmaktadır. Ekonomik ilişkilerin yaygınlaşması kamusal ahlakta düşüşe ve aşınmaya neden olmaktadır. Ekonomik ilişkilerin failleri sanayiciler, tüccarlar ve işçiler ekonomik çıkara yoğunlaşırken, onları engelleyecek hiçbir güç yoktur (2012, s. 57). Her mesleğin kendine özgü bir ahlaki kimliği olmasına rağmen, ekonomik türdeki meslekler bunun istisnasıdır. Ekonomik faaliyetlerdeki ahlaki eksikten dolayı kâr eksenli bencil tutkular kontrol altına alınamamaktadır (2012, s. 60).

Durkheim'a göre, kazanma hırsı toplumsal gerilimi artırmakta ve sosyal çatışma alanlarını genişletmektedir. Servet biriktirmek, güdülerini denetim altına almaktan ziyade; onları kışkırtmaktadır. Tarih boyunca insanlar, maddi varoluş ile insansal varoluşu türsel olarak birbirlerinden ayırmışlardır. Oysa fiziksel dünya ile insani dünyanın işleyiş prensipleri aynıdır (Durkheim, 2016, s. 9). Durkheim, bu türdeşliği, insani dünyada deneyimlenen bir gerilime atıfla açıklamaya çalışır: "Bedenlerimizdeki içgüdüleri ve tutkuları bastırmadan, onlara rahatsızlık vermeden ahlaki amaçlar güdemeyiz" (2016, s. 165). O halde yapılması gereken, toplumsal yaşamın mutlak ve zorunlu koşulunu duygusal ve bedensel açıdan özdenetime

almaktır. Bu özdenetimin, dışsal karakteri toplumsal ahlakla, içsel karakteri ise toplumsal ahlakın bilinçlerdeki yansımasıyla bağlantılıdır (2016, s.167).

Toplum, ruhsal ve ahlaki bir örüntüdür ve bireyle toplum arasında ruhsal/tinsel bir alışveriş vardır. Weber, bu tinsel alışverişin sosyolojik doğasını sosyal eylemin dinamiklerinde aramıştır. Weber'e göre, etkileşim düzenindeki olup bitmelerin hepsi sosyal ilişki kategorisine girmez. Örneğin, bir eylem cansız bir nesneye yönelmişse ya da bir birey dini davranışını sadece kişisel tefekkürü için gerçekleştiriyorsa sosyal eylem değildir. Bir eylem, ötekinin davranışına yönelik olduğu ölçüde sosyaldir. Ekonomik etkinlik bağlamında ise, eylem bir başkasının davranışını gözettiği ölçüde sosyal eylemdir. Bunun anlamı, ekonomik mallar üzerindeki kontrolün bir insan veya toplumsal kitle üzerinde etkide bulunabilmesidir.

Weber'e göre, aktörlerin davranışı, başka aktörlerin davranışına anlamlı bir biçimde yönelebiliyorsa, sosyal eylemdir. Örneğin, yürüten iki kişinin çarpışması doğal bir olayken, bir insana zarar vermemek ve çarpışmadan kaçınmak için gayret etmek, çarpışma olduğunda ise kavgaya tutuşmak ya da dostça konuşmak sosyal eylemdir. Sosyal ilişki ise karşılıklı olarak anlama gömülü biçimde cereyan eden bir etkinliktir. Sosyal ilişkinin diyalektikliği, her aktörün eyleminin anlamlı içeriğini diğer aktörlerin paranteze almasıyla başlar. Bu eksende, sosyal ilişki, içerik bakımından çok fazla gerekçe sunar: Çatışma, arkadaşlık, cinsel cazibe ve ekonomik değişim (Weber, 2012, s. 130-131).

Giddens'a göre, toplumsallık hem gündelik yaşantının kişiler arası ilişkilerinde hem de tarihsel olarak yapılaşmış kurumsallıklarda ortaya çıkar. Yapılaşmış toplumsal pratikler aracılığıyla bireyler sosyal ilişkinin kalıplaşmış biçimleriyle karşılaşır (Layder, 2014, s. 197-215). Weber'in yaklaşımı bu analizle pek örtüşmez çünkü Weber, sosyal ilişkinin devlet, kilise, dernek, evlilik gibi kurumsal yapılaşmalarda ortaya çıkmakla birlikte, sosyal ilişkinin normatif kurallarla belirlemediğinde ısrar eder. Weber'e göre, sosyal ilişki, bireylerin birbirine olumlu duygular beslemelerinde olduğu gibi simetrik olabilir veya nefret ve yansızlık duygularındaki anlamsal içerikle bağlantılı olarak asimetrik bir konum da alabilir, uzun süreli ya da kısa süreli bir kimliğe de bürünebilir. Örneğin, uzun süreli bir sosyal ilişkide, etkileşimin tekrarlanarak yinelenme olasılığı çok yüksektir. Bu nedenle sosyologlar, etkileşim pratiklerinde tekrarlayan ilişkileri incelemelidir. Sosyal bir ilişkinin öznel anlamı değişebilir, dayanışma içindeki bir ilişki zamanla çatışmaya dönüşebilir dolayısıyla anlam içerik bakımından dinamiktir. Weber, bu dinamizmi göz önünde bulundurarak, sosyal bir ilişkide göreceli olarak sabit kalan düzenli örüntüler arayışına girer ve anlamlı içeriklerle kişileri ortalama olarak birbirine bağlayan kuralları formüle etmeye çalışır. (Weber, 2012, s. 136-137).

Sonuç olarak hem Weber hem de Durkheim toplumsal anlam, simgesel/sembolik yükler ve sosyal olarak inşa edilmiş örüntülere ilişkin ufuk açıcı bakış açıları geliştirmiştir. Weber, özellikle kişiler ve toplumsal gruplar arasındaki sosyal ilişkinin anlam eksenli inşasını ve bu inşaların kurumsal yapılaşmalar içine sızarak nasıl tarihsel bir düzenlilik oluşturduğunu gözler önüne sermiştir. Durkheim ise ahlaki örüntülerin insan hayatını biçimlendiren ve yönlendiren boyutlarına vurgu yapmıştır. Bireyle toplum arasındaki ruhsal/duygusal alışverişe ve karşılıklılığa temas etmiş, sosyal rutinlerin kalıplaşarak toplumsal kalıplar oluşturduğunun ve toplumun bireyi baskın ve zorlayıcı olarak inşa ettiğinin altını çizmiştir.

3. SONUÇ

Klasik sosyologlar, Avrupa toplumlarının modernlikle birlikte içinden geçtikleri ama özellikle de sanayi kapitalizmi ve bürokratik devlet pratikleriyle biçimlenen ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümleri, saf sosyolojik amaçlarla anlamaya çalışmışlardır. Durkheim'ın toplumsal olanın toplumsal olgularla açıklanabileceği tezi ve Marx'ın, insan ve toplum yaşantısını üretim faaliyetiyle, kurumsallaşmış ekonomik sistemlerle ve sınıf çatışmasıyla anlamlandırma çabası, modern toplumun hem eşitsiz kimliğini hem de işlevsel mekanizmasını ortaya koymaya yönelik girişimlerdi. Klasik sosyologlar, modern toplumun kültürel alt üst oluşunu, değer alanındaki büyük dönüşümünü ve dışsal/nesnel maddi koşullardaki farklılaşmasını iki eksene göndermeyle analiz etmişlerdi.

Bu eksenlerden ilki, uygarlığın geçmişten geleceğe çıktığı yolculukta ilerlediğine ve geleceğin umut vaat edecek biçimde inşa olacağına yönelik bir yaklaşımdır. Durkheim'ın organik dayanışmayı yüceltmesi ve ahlaki çözülmenin çıkış noktasını meslek örgütlerinde görmesi, Weber'in patrimonial devlet sistemiyle karşılaştırıldığında bürokratik devletin nesnellik ve liyakat gibi niteliklerini insan başarıları olarak övmesi ve Marx'ın kapitalizmin kendi çelişkilerinden kaynaklı olarak çökeceği ve ilerlemenin ruhuna uygun biçimde sınıfsız bir topluma geçileceğine inancı, geleceğin topluma ilişkin açık bir iyimserliği yansıtmaktadır. İkinci eksen, ilerlemenin ve gelişmenin yol kazalarına uğrama olasılığını ve riskleri gündeme getirmektedir. Weber, bu riski, bürokrasinin demir kafesinin insan yaşantısını büyük bir karanlığa sürükleyebileceği fikriyle ileri sürmüştü. Marx ise kapitalist mülkiyet rejiminin sömürü karakterinin insanal özü yabancılaştırdığına vurgu yaparak açıklamıştı. Sonuç olarak klasik sosyologlar, modern toplumların kurumsal işleyişindeki ayrıntıları sınıf, statü, bürokrasi, iş bölümü gibi kavramsal çerçevelerle anlamaya girişmişler ve modern toplumun karmaşalarını sosyoloji kuramının yardımıyla analiz etmeye çalışmışlardır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkarlı dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Aron, R. (2014). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. (K. Alemdar, Çev.). Kırmızı Yayınları.
- Comte, A. (2001). *Pozitif felsefe kursları*. (E. Ataçay, Çev.). Sosyal Yayınlar.
- Coser Lewis, A. (2011). *Sosyolojik düşüncenin ustaları*. (H. Hülkür, S. Toker, İ. Mazman, Çev.). De Ki Basım Yayın.
- Durkheim, E. (1994). *Sosyolojik metodun kuralları*. (E. Aytekin, Çev.). Sosyal Yayınlar.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal işbölümü*. (Ö. Ozankaya, Çev.). Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2010). *Dinsel yaşamın ilk biçimleri*. (Ö. Ozankaya, Çev.). Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2012). *Sosyoloji dersleri*. (A. Berktay, Çev.). İletişim Yayınları.
- Durkheim, E. (2016). *Ahlak ve toplum*. (D. Çenesiz, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2018). *Sosyoloji ve felsefe*. (M. Elma, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Giddens, A. (2000). *Siyaset, sosyoloji ve toplumsal teori*. (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Ulus devlet ve şiddet*. (C. Atay, Çev.). Kalkedon Yayınları.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji, kısa fakat eleştirel bir giriş*. (Ü. Yıldız Battal, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Giddens, A. (2014). *Kapitalizm ve modern sosyal teori*. (Ü. Tatlıcan, Çev.). İletişim Yayınları.
- Layder, D. (2014). *Sosyal teoriye giriş*. (Ü. Tatlıcan, Çev.). Küre Yayınları.
- Kane, E. A. (2013). Sosyal teoride kültürün merkeziliği: Weber ve Durkheim'dan temel ipuçları. S. P. Turner (Ed.). *Sosyal teori ve sosyoloji klasikler ve ötesi* içinde. (ss. 193- 216). Küre Yayınları.
- Marx, K & Engels, F. (2010). *Gotha ve Erfurt programlarının eleştirisi*. (B. Erdost, Çev.). Sol Yayınları.
- Marx, K & Engels, F. (2011). *Politika ve felsefe*. (T. Ağaoğlu, Çev.). Belge Yayınları.
- Marx, K & Engels, F. (2013). *Alman ideolojisi*. (S. Belli, Çev.). Sol Yayınları.
- Marx, K & Engels, F. (2014). *Komünist manifesto*. (L. Kavas, Çev.). İthaki Yayınları.
- Marx, K. (1992). *Ücretli emek ve sermaye ücret, fiyat ve kâr*. (S. Belli, Çev.). Sol Yayınları.
- Marx, K. (1997). *Kapital cilt 1*. (A. Bilgi, Çev.). Sol Yayınları.
- Marx, K. (2011a). *Felsefenin sefaleti*. (A. Kardam, Çev.). Sol Yayınları.

- Marx, K. (2011b). *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı*. (S. Belli, Çev.). Sol Yayınları.
- Marx, K. (2012). *Louis Bonaparte 'ın 18. Brumaire 'i*. (S. Belli, Çev.). Sol Yayınları.
- Nisbet, R. (2014). Muhafazakârlık. M. Tuncay, A. Uğur (Ed.). (E. Mutlu, Çev.). *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* içinde. (ss. 105- 142). Kırmızı Yayınları.
- Sennett, R. (2021). *Otorite*. (K. Durand, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Simmel, G. (2009a). Toplum nasıl mümkün olur?. M. G. Sökmen (Ed.). (T. Birkan, Çev.). *Bireysellik ve kültür* içinde. (ss. 33-46). Metis Yayınları.
- Simmel, G. (2009b). Çatışma. M. G. Sökmen (Ed.). (T. Birkan, Çev.). *Bireysellik ve kültür* içinde. (ss. 87-108). Metis Yayınları.
- Simmel, G. (2013). Modern Kültürde Çatışma. (T. Bora, Çev.). *Modern kültürde çatışma* içinde. (ss. 55-81). İletişim Yayınları
- Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. (O. Akınhay, Çev.). Agorakitaplığı.
- Weber, M. (1998). *Sosyoloji yazıları*. (T. Parla, Çev.). İletişim Yayınları.
- Weber, M. (1999). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. (Z. Gürata, Çev.). Ayraç Yayınevi.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum cilt 1*. (L. Boyacı, Çev.). Yarın Yayınları.
- Weber, M. (2014). *Toplumsal ve ekonomik örgütlenme kuramı*. (Ö. Ozankaya, Çev.). Cem Yayınevi.